

Az állatábrázolások elemzése
Turgenyev *Apák és fiúk* című művében

Dolgozatom Turgenyev *Apák és fiúk* című művével foglalkozik. Arra vállalkoztam, hogy az állatábrázolások elemzésén keresztül eljutok a szereplők csoportosításának újszerű lehetőségéhez. A motívumelemzések megkezdése előtt röviden összefoglaltam az *Apák és fiúk*kal kapcsolatos legáltalánosabb tudnivalókat. Ezt a szakirodalom rövid összefoglalása követi, melyben igyekeztem a művel kapcsolatosan megjelent irodalomkritikai munkákat összefoglalni, magyar, illetve orosz kutatók munkái alapján. Megpróbáltam felvázolni azt az irodalomkritikai vitát, amely Turgenyev ezen regényét övezi. A mai napig nincs egységesen kialakult álláspont a regény megítélésével kapcsolatban, ugyanis Turgenyev az *Apák és fiúk* című regényében a XIX. század Oroszországában teret nyerő eszméket mutatja be. Fogadtatása már megjelenése után, vagyis 1862-ben sem volt egységes. Az általa ábrázolt két csoport eltérően értelmezte művét. A szakirodalom felhasználásával igyekeztem globális képet adni a regény lehetséges értelmezéseiről.

Köztudott, hogy Turgenyev a műveiben előszeretettel ábrázolt állatokat. Erre kiváló például szolgál az *Egy vadász feljegyzései* című munkája, mellyel Oroszország szerte híres íróvá vált. Az elemzésben a flórát a faunától elválasztottam, mivel előbbi nem jelenik meg olyan dominánsan, mint az állatábrázolások, viszont a mű szerves részét képi. Mint Turgenyev más regényeiben, itt is megjelenik a randevú. Azonban ebben a műben nem kap főszerepet, mint a szerző korábbi műveiben, például a *Rugyin*ban. A növényvilág hangsúlyos ábrázolása ugyanakkor szoros összefüggésben áll

a randevúval. A szövegben mindkét randevú kerthez, valamilyen növényekkel körülvett területhez köthető. Kátya és Arkagyij alakjának találkozására egy gyümölcsöskertben, Fenyicska és Bazarov randevújára pedig egy elvirágzott orgonaluigasban kerül sor. Emellett a műben fontos szerepet kapott a famotívum, mely egyrészt Bazarov életének metaforája, másrészt a famotívum által közelebb kerülhetünk Bazarovnak az emberekről alkotott véleményéhez is.

Az emberek olyanok, mint a fák az erdőn; nincs olyan botanikus, aki minden egyes nyírfával foglalkoznék. (Turgenyev 1975:134)

Az állatvilág ábrázolása gyakori a műben. A motívumokat nem megjelenési sorrendben, hanem az állatrendszertan alapján írtam le. Az első általam elemzett állatfajta a haszonállatok csoportja. Tagjainak megjelenése a műben szorosan összekapcsolódik a mozgással. A mozgás mennyisége alapján két csoportra lehet osztani a műben megjelenő alakokat. Ez a csoportosítás eltér a nemzedéki felosztás alapján történő tagolástól. Így a mű ellentétes alakjai (Bazarov – Pavel Petrovics) egy csoportba kerülnek, annak ellenére, hogy a regény fő cselekménye a köztük folyó eszmei vita. A fent említett két alak a többi alakhoz képest több mozgást végez élete során. Bazarov mozgásait végigkövetjük a regényben. Pavel Petrovics a regényidő alatt nem hagyja el Marjinót, viszont előtörténetéből, és az utolsó, utószónak is tekinthető fejezetből világossá válik, hogy élete során sokat utazott, élete végén pedig Németországban telepedett le. A mozgás motívuma összefügg a szerelemmel, valamint annak keresésével. Pavel Petrovics élete végéig keresi a szerelmet, kóborol. Ezzel teljesen ellentéte öccsének, Nyikolaj Petrovicsnak, aki megtalálta boldogságot és nem végez sok helyváltoztatást.

A következő motívum a macskamotívum, mely szintén a szerelemmel hozható összefüggésbe. Több formában is megjelenik a műben, többek között Bazarov álmában, ahol Ogyincova és Fenyicska párhuzamba kerül általa. Ezen kívül megjelenik a műben a macska alakváltozata, a szfinx. A szfinx-motívum Pavel Petroviccsal jelenik meg, és már maga a hős is szimbolikusan használja az általa szeretett R. hercegnőre. A szfinx – motívum vizsgálata során nem hagyható figyelmen kívül a motívumnak a görög kultúrában, irodalomban játszott szerepe. A szfinx-motívumon keresztül egyértelműen beidéződik Turgenyev regényébe az Oidipus szfinxéhez kapcsolódó kérdés: Mi az ember?

A kutya motívum három különböző szinten jelenik meg a műben. Mindhárom esetben fontos kapcsolatteremtő funkciót kap. Először „élő” állatként jelenik meg egy Fifi nevű háziállat formájában. Fifinek fontos szerep jut a kapcsolatteremtésben. A házába újonnan belépő alakokat köszönti, a háziakkal kapcsolja össze. A szerző a kutya viselkedési formáit is leírja, illetve érzelmekkel is felruházza az állatot. A második megjelenésnél a kutya motívum metaforaként jelöli Pavel Petrovics alakját. Miután Bazarovot párbajra hívja, a nihilista egy, a hátsó lábain táncoló kutyával azonosítja önmagát.

Betanított kutyák szoktak így táncolni a hátsó lábukon. (Turgenyev 1975:248)

Mivel Bazarov is belép a viselkedési formák diktálta párbaj-szituációba, a kutya motívum itt a nemzedékek közti összekötő kapocsként funkcionál. A harmadik megjelenésnél a kutya az élők világát köti össze a holtak világával. Bazarov, miután halálos fertőzést szerzett egy boncolás során, hallucinációja alatt látott maga körül vörös kutyát szaladgálni.

A kutyamotívum ebben az esetben tehát a halált megelőlegező szimbólumként funkcionál.

A madármotívum, hasonlóan a haszonállatok motívumához, a mozgással hozható kapcsolatba. Bazarov apja azonosítja fiát egy sólyommal, melyet, ha menni akar, nem lehet visszatartani. Ezen kívül a madármotívum megjelenik a szereplők önmaguk által kimondott csoportosításánál is. A természettudományokkal foglalkozó Bazarov használja Arkagyijra és Kátyára a csókapár kifejezést, mellyel ennek a madárnak a „családcentrikus” tulajdonságára utal. Szintén a madármotívumhoz köthető Kátya megjegyzése, melyben ő maga csoportosítja a műben szereplő alakokat. Itt a vadság illetve a szelídség attribútuma kerül szembe egymással a madármotívumon keresztül. Kátya önmagát és a megállapodó Arkagyijt a „szelídek” csoportjába sorolja. Ezzel utal a jövőre, melyben Arkagyij felhagy nihilista szemléletével, és falun letelepedve, apjához hasonlóan gazdálkodásba kezd. Bazarov kapja a „vad” jelzőt. Ezt a megállapítást maga Bazarov is megerősíti, Kátyától függetlenül. A szelídség-vadság jelzőn keresztül Bazarov és Arkagyij, a két nihilista személyisége is ellentétbe kerül egymással. Arkagyij nem hisz olyan erősen az általa képviselt eszmében, mint tanítómestere, Bazarov. Emellett Arkagyij liberalizmusa és nemesi származása is jelentőséget kap.

A halmotívumok a kutyamotívumhoz hasonlóan több megközelítésben jelennek meg. Ahogy a legtöbb állatmotívumot, úgy a halmotívumot is Bazarov használja. A hős sokszor hangoztatja, hogy paraszti származású, ezzel ő képviseli a műben a raznocsinyec értelmiségieket. A raznocsinyecok felemelkedése tipikusan a XIX. századi Oroszországra jellemző. Bazarov előszeretettel tartózkodik parasztok, a szolganép társaságában. Azonban származása ellenére lekezelően beszél velük. Épp ezért a parasztok már őt is „nemesúrfinak” tekintik. Bazarov a parasztokkal folytatott

beszélgetése során tette fel beszélgető partnereinek a kérést, amikor megkérdezte tőlük, hogy az ő világuk még mindig az a világ-e, melyet három hal tart a hátán.

– Azt magyarázd meg nekem, hogy milyen a ti mir-etek? Ugyanaz a mir ez, amelyik három hal hátán áll? – A föld áll három hal hátán, bátyuska-magyarázta megnyugtató és patriarkálisan jámbor dallamú hangon a paraszt-, a mi mir-ünk pediglen, mindenki jól tudja, az uraság akarata, azért vagytok jó apáink. És minél szigorúbban hajtja be a magáét az úr, annál jobban esik a parasztnak. (Turgenyev 1975:303)

A kérdés arra a mitológiai elképzelésre utal, hogy a földet három hal tartja a hátán. A parasztok válasza a mitológiát az urak és parasztok között kialakult viszony jelölésére használja. A halmotívum második megjelenési formája a repülő hal. Repülő halként Bazarov jellemzi önmagát, mikor elhagyja Ogyincova birtokát. Arra utal, hogy neki, akár egy repülő hálnak, előbb-utóbb vissza kell térnie a megszokott közegébe, munkájához, a megszokott tudományos tevékenységéhez.

A békamotívum bizonyult az egyik legbonyolultabb állatmotívumnak a műben. Több életszemlélettel is kapcsolatba kerül. Ezek közül az egyik a természettudományos szemlélet, melyet a műben Bazarov képvisel. Boncolásra használja a békákat, azért, hogy információkat gyűjtson orvosi tanulmányaihoz.

- Felhasítom a békát, és megvizsgálom, mi megy végbe a belsejükben: és mert én is, te is békák vagyunk, csak éppen két lábon járunk, azt is megtudom, hogy mi megy végbe bennük. – De mire kell ez neked? – Arra, hogy ne tévedjek, ha

megbetegszel, s én kell, hogy gyógyítsalak.
(Turgenyev 1975:29)

A második megközelítési mód a babonás megközelítés, melyet Bazarov anyja képvisel. Róla megtudjuk, hogy nem csak a békáktól, hanem minden egyes állattól irtózik, amely valamilyen kapcsolatban áll a népi babonákkal. Harmadikként a békák, mint a természettudományos szemlélet metaforái, szembe kerülnek a Pavel Petrovics által képviselt „elvekkel”: *A prenszipekben nem hisz, de a békákban hisz.* (Turgenyev 1975:38).

Pavel Petrovics elvei a romantikus nemesi szemléletben és a kultúrában gyökereznek.

A békamotívum bevonja a műbe a boncolás motívumot is. A korábban említett békaboncolás ennek az első megjelenési formája. Ez a boncolás „valóságosan”, a cselekmény síkján is végbemegy. A boncolás második megjelenési formája Ogyincova esetleges boncolásának említése. Bazarov jegyzi meg a bálban, hogy a nő teste olyan tökéletes, hogy rögtön lehetne vinni a boncterembe.

– Micsoda remek test!- folytatta Bazarov. – Akár most be lehetne vinni a boncterembe. (Turgenyev 1975:127)

A harmadik megjelenési forma szintén egy reális boncolás. Bazarov hazatért családjához, és ekkor alkalma nyílt egy kolerás paraszt felboncolására. A boncolás során azonban megvágta magát, ami a halálát okozta. A boncolás motívum összeköthető a válaszkereséssel. Bazarov a béka boncolása során az ember titkára Ogyincova „boncolásánál” a nő titkára, a paraszt boncolásakor pedig a halál titkára keres választ. A halál titkának keresésébe belehal.

A fenti állatmotívumok mellett hangya-, légy-, és féregmotívumok is megjelennek a műben. Ezek felbukkanása

általában a Bazarov szülők házához köthető. A légy- illetve hangyamotívumot Bazarov az ember és az állat közti különbség megvilágításaként használta. Véleménye szerint az ember és az állatok közti legfeltűnőbb különbség a részvét érzése.

– Nini! Itt egy vitéz hangya félig döglött legyet vonszol. Vonszold, barátom, csak vonszold! Számba se vedd, hogy meg-megveti lábát, használd ki azt, hogy neked, az állatnak jogod van megtagadni a részvétet, nem úgy, mint az embernek, aki önmagát töri össze. (Turgenyev 1975:207)

Az orosz szövegben a *сострадание* = részvét, illetve a *страдание* = szenvedés szavak jelennek meg. A szavakból megállapítható, hogy a részvét orosz szava együttlésenként is lefordítható lenne magyarra. Bazarov véleménye szerint ez az „együttlésenként” az, ami megkülönbözteti az embert az állatoktól.

A féregmotívumot Bazarov használja önmagára, haldoklása során. Egy fel-felágaskodó féreghez hasonlíja magát, mely még próbálkozik a talpra állással, de sorsát nem kerülheti el.

A fenti elemzés alapján látható, hogy Turgenyev az *Apák és fiúk* című regényében megjelenő állatmotívumok jelentős szerepet játszanak.

Az állatábrázolásokon keresztül jól látszik, hogy a nemzedékek szerinti felosztást felváltja egy másik szereplő-csoportosítás. A mozgás és a szerelem motívuma kiemelt jelentőséggel bír az új csoportosítási szempont meghatározásánál. Így jöhet létre olyan felosztási mód, amely alapján az apák és a fiúk nemzedékének két, egymással szemben álló, és a regény ideje alatt a legnagyobb eszmei harcot vívó alakja, Bazarov és Pavel Petrovics Kirszanov egy csoportba kerül. A két alak megegyezik egymással annyiban,

hogy mindketten keresnek valamit az életben, mindketten kudarcot vallanak a szerelemben és, mint az a regény végkifejletéből kiderül, egyikük sem találja meg helyét az életben. A másik csoportban azok a férfi szereplők kapnak helyet, akik megtalálták helyüket az életben. Ezért került apja mellé Arkagyij Kirszanov. Azt mondhatjuk tehát, hogy a regény által sugallt és a mű elején érvényesnek tűnő nemzedéki ellentétet egy másik ellentét váltja fel. Ez utóbbi csoportosítás háttérében már nem a XIX. századi Oroszországban aktuális eszmék (tehát a nihilizmus) áll, hanem az emberi lét lényegére vonatkozó kérdések.

A SZEREPLŐK FELOSZTÁSA AZ ÁLLATÁBRÁZOLÁSOK TŰKRÉBEN	
A regényidő alatt vagy után több jelentősen több mozgást végeznek a többi szereplőnél → „kereső hősök”	A regényidő alatt vagy után nem vagy alig végeznek mozgást → „megállapodó hősök”
- Pavel Petrovics Kirszanov	-Nyikolaj Petrovics Kirszanov
-JevgenyijVasziljevics Bazarov	-Arkagyij Nyikolajevics Kirszanov

Irodalom:

BAKCSI György: *Turgenyev: Apák és fiúk* In: Öt orosz regény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, (175-244).

HAJNÁDY Zoltán: *Apák és fiúk* In: Az orosz regény, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1991, (53-58).

HETESI István: *Turgenyev: Apák és fiúk* In: Művek, kapcsolódások, Pannónia Könyvek, Pécs, 1999, (42-54)

HETESI István: „*Ha elhatározod, hogy mindent lekaszálsz, magadat is le kell kaszabolnod*” In: Turgenyev (A hősök és a „randevú” az írói pálya első felében), Tankönyvkiadó, Budapest, 1990, (232-272).

KRÓÓ Katalin: *Utazás- a cselekmény, a toposz, a szemantikai egyedités és a metaszöveg összefüggései* In: Klasszikus modernség (Egy Turgenyev-regény paradoxonjai), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2002, (34).

TURGENYEV Ivan Szergejevics: *Apák és fiúk* (ford. Áprily Lajos), Európa Kiadó, Budapest, 1975.

ZÖLDHELYI Zsuzsa: *Apák és fiúk* In: Turgenyev, Gondolat Kiadó, Budapest, 1964, (69-79).

ZÖLDHELYI Zsuzsa: *Apák és fiúk* In: Turgenyev világa, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978, (157-174).

Ю. ЛОТМАН: *Проза Тургенева и сюжетное пространство русского романа XIX столетия* In: Slavica XXIII, Debrecen, 1986, (5-24).

Ю. МАНН: *Базаров и другие*, In: Новый мир 1968/10 (236-256).

В. М. МАРКОВИЧ: *Кто такой Базаров?* In: В. М. Маркович: И. С. Тургенев и русский реалистический роман XIX. Века (30-50-е годы), Ленинград, 1982, (186-207).

С. В. САВИНКОВ - А. А. ФАУСТОВ: *Герой и судьба: случай Базарова* In: *Аспекты русской литературной характерологии*, Москва, 2010, (51-62).

И. СУХИХ: *Тургенев, Базаров и критики*, In: Роман И. С. Тургенева «Отцы и дети» в русской критике, Ленинград, 1986, (6-25)

И. С. ТУРГЕНЕВ: *По поводу "Отцов и детей"*. *Русская критика эпохи Чернышевского и Добролюбова*, Москва, 1989, (26-42)